

Nieoswojone strategie interpretacyjne biografii i twórczości Brunona Schulza

Streszczenie

Bruno Schulz (1892–1942), pisarz polski żydowskiego pochodzenia, wywodził się z usytuowanego na Kresach Wschodnich Drohobycza, należącego w jego czasach do wielce osobliwego zespołu „Kresowego Trójmiasta” (określenie Stanisława Sławomira Niciej). To wybitny twórca i obiekt narracji biograficznych, bez którego nie sposób byłoby wyobrazić sobie literaturę XX wieku. Jerzy Kwiatkowski zalicza go, obok Stanisława Ignacego Witkiewicza i Witolda Gombrowicza, do „wielkich innowatorów” prozy międzywojnia. Jego spuścizna stanowi jedno z najbardziej niezwykłych zjawisk artystycznych minionego stulecia. Poświęcone jej rozliczne studia z czasem złożyły się na odrębny nurt w badaniach humanistycznych, zwany schulzologią, prowadzonych nie tylko w dyscyplinie literaturoznawstwa. Mimo to nieustannie czeka ona na dalsze zgłębianie, będąc dziełem stwarzającym nieskończenie dużo interpretacyjnych możliwości. Wraz z narracjami biograficznymi o artyście i ikoniczną rozpoznawalnością, osiągniętą m.in. dzięki szerokiej recepcji dzieł plastycznych drohobyckiego grafika, składa się na wielowymiarowy fenomen kulturowy.

U podstaw niniejszej pracy znajduje się przekonanie, zgodnie z którym dotychczas zarówno biografia, jak i twórczość literacka autora *Sklepów cynamonowych* najczęściej prezentowane były przy pomocy strategii interpretacyjnych, jakie można określić mianem „oswojonych”, tj. znanych, dobrze ugruntowanych w schulzologii w ciągu ostatnich dekad, niejednokrotnie też gromadzących licznych kontynuatorów. Diagnoza ta stała się punktem wyjścia do podjęcia próby ukazania strategii nieoswojonych – funkcjonujących w dostępnym piśmiennictwie w załączku, niewyzyskanych pod względem tkwiącego w nich potencjału interpretacyjnego, a jednocześnie istotnych dla złożonego procesu odkrywania życia artysty i jego spuścizny. Tę drogę postępowania podyktował zatem nie zamiar wzbogacenia nad wyraz rozbudowanego rejestru prac z zakresu schulzologii o dodatkowe ujęcie, lecz rzeczywista potrzeba rozwoju owej dziedziny.

Podstawowym postulatem metodologicznym, dotyczącym się całokształtu pomieszczonych tu rozważań, jest gruntowna orientacja w stanie badań schulzologii i równoczesne podejmowanie próby wykraczania poza wyznaczony przez nią paradygmat. Prowadzą one do zaprezentowania odmiennych niż rozpropagowane strategii interpretacyjnych, które twórczo i krytycznie w pozytywnym znaczeniu tego słowa wykorzystują przyswojone modele lektury.

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Reprezentatywne paradygmaty interpretacyjne twórczości*, przedstawia główne kierunki odczytań spuścizny literackiej autora *Genialnej epoki*, upowszechnione w stanie badań. Na podstawie niełatwego w systematyce, różnorodnego materiału wyznaczono w nim i zwięźle omówiono dziesięć najważniejszych paradygmatów interpretacyjnych twórczości drohobyckiego pisarza. Warto w tym miejscu dodać, że recepcja *Sklepów cynamonowych* i *Sanatorium pod Klepsydrą* – czy też szerzej – dzieje schulzologii – do tej pory były przedmiotem uwagi nielicznych badaczy.

Opisywany rozdział podejmuje również problemy, jakie uświadamia orientacja w złożonej strukturze dominujących paradygmatów interpretacyjnych. Są nimi: próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, dlaczego schulzologia przyciąga tak wielu badaczy, oraz ocena stopnia rozwoju całej dyscypliny. Wypada nadmienić, że niniejszy rozdział oparto na polskiej recepcji twórczości drohobyckiego artysty, co wzbogacono w niektórych przypadkach o wskazanie na publikacje i wydarzenia zagraniczne. Ponadto jedynie zasygnalizowano tu istnienie szkoły badań nad biografią pisarza, nie poddając jej bliższemu rozpatrzeniu, gdyż jako osobne i złożone zjawisko przedstawiono ją w rozdziale drugim.

Kolejny rozdział, noszący tytuł *Strategia demitologizacji biograficznej*, dotyczy niezmiernie skomplikowanego zagadnienia badawczego, jakim jest biografia Schulza, obrosła w *gros* mitów. Omówiono w nim nadrzędny i do tej chwili jedyny oswojony model interpretacji faktów z życia pisarza, pozostający pod wpływem monumentalnych *Regionów wielkiej herezji* Jerzego Ficowskiego, który okazał się niezwykle trwały, monopolizując na wiele lat pole dyskusji. Owo rozpoznanie opatrzone postulatami wskazującymi, w jaki sposób można poznawać losy autora *Xięgi bałwochwalczej*, wykorzystując odmienne podejścia badawcze, które to postulaty mogą okazać się przydatne również w trakcie przygotowywania biografii innych ludzi sztuki. Rozważaniom na ten temat wtóruje pogląd, że nadszedł czas na nowe spojrzenie na życie twórcy *Republiki marzeń*. Ogólne wprowadzenie do biografii Schulza egzemplifikują zagadnienia szczegółowe: jego wygląd, praca zawodowa, położenie materialne oraz relacje z kobietami na przykładzie związku z Józefiną Szelińską. Zaproponowane ujęcie, mimo silnego zakorzenienia w literaturze przedmiotu, na tle innych

jawi się jako odmienne, skłaniające do dalszych rozstrzygnięć, a nade wszystko, z całą pewnością – nieoswojone.

Rozdział trzeci, pod tytułem *Strategia epistolograficzna*, poświęcono korespondencji pisarza. Ze względu na to, że do obecnej chwili namysł nad nią umykał zainteresowaniom schulzologów, rozpoznano tu podstawowe problemy związane z jej badaniem. W epistolografii autora *Ulicy Krokodyli* odnaleziono strefę pośrednią między jego życiem a dziełem, ponieważ jako całość w równej mierze stanowi ona dokument biograficzny i przejaw uprawianej przez niego sztuki. Przedstawienie tego zagadnienia umożliwiło dalszą analizę zarysowanego obszaru aktywności literackiej Schulza, w którym stał się on pisarzem, oraz pozwoliło na podjęcie próby odkrycia mechanizmów inicjujących w nim proces twórczy.

Ostatni rozdział, noszący tytuł *Strategia antropologiczna*, różni się od dwóch poprzednich tym, że dotyczy wyłącznie spuścizny literackiej artysty. Eksponuje występowanie w opowiadaniach drohobyckiego rysownika powiązanego wzajemnie zespołu tematów, jakimi są: kalectwo, starość i śmierć. Te bliskie każdemu człowiekowi problemy, ukazane na przykładzie reprezentatywnych utworów z tomu *Sanatorium pod Klepsydrą*, należy uznać za istotne dla zrozumienia dzieła pisarza, a jednocześnie pominięte przez dotychczasową tradycję interpretacyjną jako przedmiot odrębnych dociekań. W toku zawartych tu rozważań w sposób szczególny skierowano uwagę na jakości estetyczne podporządkowane realizacji zasygnalizowanego kręgu tematycznego, jak np. ironia czy groteska, i implikowane przez nie koncepcje antropologiczne. Zobrazowaniu wskazanych zagadnień posłużyło także interdyscyplinarne podejście badawcze, poza pracami literaturoznawców ugruntowane np. w studiach pedagogów, socjologów czy kulturoznawców.

Charakterystyka zawartości niniejszej dysertacji skłania do wyartykułowania stwierdzenia, że każdy jej rozdział ogniskuje się w innej przestrzeni na mapie schulzologii. Pierwszy przynosi rekonesans całej dyscypliny, drugi dotyczy biografii o artyście, trzeci – jego epistolografii, budującej swoisty pomost między życiem a twórczością, czwarty wreszcie – obejmuje dorobek literacki pisarza.

24.04.2020

Aleksandra Smusz

Aleksandra Smusz